

Z Etické komise ČMPS, jaro 2018

V posledním Zpravodaji ČMPS, který vyšel v prosinci 2017, vyzvala Rada ČMPS členy, aby navrhovali kandidáty do Etické komise pro další dovolbu. Ve stejném Zpravodaji byl zveřejněn informační dopis Etické komise popisující činnost jejího člena a spojený s pozváním zájemců ke spolupráci (dopis byl také zaslán na psychologická pracoviště v ČR). Elektronický formulář pro nominaci kandidátů je dostupný na webu ČMPS od prosince 2017.

Členové stávající komise navrhli dva kolegy, kteří se svou nominací vyslovili souhlas. Aby se mohla uskutečnit dovolba, bylo by však třeba nominovat alespoň tři kandidáty, optimálně více. Vzhledem k tomu, že nikdo další navržen nebyl, schválila Rada ČMPS Dodatek ke Statutu Etické komise a na jejím základě rozhodla o kooptaci zmíněných kandidátů doporučených Komisí. Dva „doslouživší“ členové EK současně požádali o půlroční prodloužení mandátu, aby se oba noví kolegové měli čas zapracovat. Protože kooptace je ale jen východiskem z aktuální nouze, dovolujeme si znovu vyzvat všechny členy a členky ČMPS: **zvažte prosím, zda byste Vy nebo některý/á z Vašich kolegů/kolegyň byli ochotni přispět svou prací ke zdárnému pokračování činnosti EK.**

V prvním čtvrtletí tohoto roku dokončili stávající členové Etické komise šetření dvou stížností a řešení dvou podnětů. S jejich anonymizovanými verzemi si dále dovolujeme seznámit.

Stížnost na jednání psychologa v opatrovnickém sporu o dítě

Otec si stěžoval na postup psychologů v rámci soudně znaleckého psychologického vyšetření, který se mu jevil jako neprofesionální, neetický, ponižující jeho důstojnost jako člověka a také jako otce. Psycholožka vyšetřovala rodiče a děti ohledně úpravy porozvodové péče o nezletilé.

Podle stěžujícího si otce přesouvala psycholožka termíny sezení bez ohledu na to, že si otec nemohl brát dovolenou či volno v zaměstnání „ze dne na den.“ Na informaci, že se otec onkologicky léčí, měla psycholožka reagovat slovy „není to na vás vidět, takže to tak vážný zase není“ a dále žádostí o doložení zpráv o vyšetření a průběhu onkologické léčby. Atp.

Psycholožka otcí údajně nedala vědět, že potřebuje z osobních důvodů přerušit průběh vyšetření (rozděleného do několika sezení) a měla v psychologickém posudku uvést, že to byl otec, kdo úmyslně protahoval celkovou dobu sezení. Dále měla psycholožka tvrdit, že záloha za znalecký posudek nebude stačit a že „než rozhodne, tak to (otce) bude stát jednu pěknou dovolenou u moře“. Údajně psycholožka nevyvrátila jeho tvrzení, že posudek je již zaplacen, čímž měl otec na mysli finanční úplatek ze strany matky.

Psycholožka ke stížnosti uvedla následující: Snahu doložit vážnost svého onemocnění měl sám otec. Na otcův zdravotní stav reagovala psycholožka ve smyslu, aby dbal o správné stravování (byl hubený) a odpočíval a myslel na své zdraví i tím, že bude reagovat klidněji na spory s matkou svých dětí. Termíny vyšetření nebyly měněny ze strany psycholožky, matka se dostavila vždy v dohodnutém termínu. S otcem bylo obtížné dohodnout termíny setkání, sám si určoval dny pro konzultace, také je rušil. Průběh znaleckého šetření byl přerušen kvůli její dlouhodobě plánované operaci. O této skutečnosti byl informován soud. Psycholožka

připouští, že ve znalecké praxi užívá větu, „pokud byste se jako rodiče byli schopni dohodnout na nejlepším zájmu dětí a uspořádání vztahů s nimi, mohly vám zbýt peníze na dovolenou s dětmi u moře, místo hrazení posudku.“ Dále doplňuje, že záloha na posudek placená rodiči u soudu nikdy nestačí na úhradu celého posudku, soud čeká na vyúčtování znalce a potom rodiče doplácují soudu zbytek částky. Poté je celá částka zaslána znalci na účet soudem, a to je jediná částka, kterou obdržela. Finanční stránku posudku psychologka s matkou neprobírala a ze strany matky nevzešla žádná nabídka finančního úplatku. Narážku na úplatek považuje psychologka za zavádějící a požaduje omluvu otce za poškození pověsti znalce.

Etická komise ČMPS konstatovala, že:

1. Pracovní spojení mezi stěžujícím si otcem a psychologkou bylo narušeno. Vzhledem k nerovnosti vztahu měla větší zodpovědnost za užití moci (např. při objednávání klienta a při sdělování informací) psychologka. Není jasné, zda byla se všemi stranami uzavřena srozumitelná písemná dohoda o tom, jak vyšetření bude probíhat, jaké jsou časové nároky a možnosti atp.

V této oblasti doporučujeme, aby psychologka více dbala o profesionální vztah, zvláště o zpřehlednění zájmů jednotlivých stran. (V Etickém kodexu psychologické profese viz body III. 1 a, b.)

2. Psychologka se v průběhu diagnostické spolupráce dopouštěla výroků, které neodpovídají její roli v rámci přípravy soudně znaleckého posudku, neboť to byly výroky spíše výchovné (aby otec dbal na správné stravování a aby si rodiče uvědomili, jak mohli vynaložit ušetřené finanční prostředky, kdyby se dohodli).

Doporučujeme, aby se psychologka zaměřila na kvalitu pracovního spojení dříve, než projeví svoji angažovanost, kterou by v jiném kontextu bylo možno ocenit. (V Etickém kodexu psychologické profese viz bod III: „Psycholog usiluje o vyjednané pracovní spojení podporující důvěru, spolupráci a vzájemné učení. To mj. znamená, že rozeznává zájmy jednotlivých stran, které do vyjednávání o účelu spolupráce vstupují, a zodpovídá za způsob, jakým užívá svoji moc či vliv.“)

Ve výše uvedených dvou bodech psychologka nejednala plně v souladu s Etickým kodexem.

3. Otec ve stížnosti naznačuje, že psychologka přijala finanční úplatek od jeho bývalé manželky. Pokud svoje tvrzení zakládá pouze na dojmu, ohrožuje psychologčinu čest. Pokud má důkazy o takovém činu, lze doporučit, aby se obrátil na orgány činné v trestním řízení.

V této souvislosti upozorňujeme na kapitolu I. 1 Etického kodexu psychologické profese, kde se zdůrazňuje, že je třeba „chránit, podporovat a mít v úctě život, zdraví, svobodu, čest, důstojnost a soukromí všech zúčastněných osob včetně psychologů samotných“.

Stížnost na porušení publikační etiky

Předmětem stížnosti je porušení autorských práv. Stěžovatel - psycholog uvedl, že v knize, kterou vydali kolegové psychologové, našel části textu velmi podobné textu jeho rigorózní práce. Tuto skutečnost považuje za závažné etické pochybení autorů v oblasti publikační etiky a jejich jednáním se cítí poškozen.

Pochybení autorů a porušení Etického kodexu spatřuje v tom, že:

1. V knize se nacházejí celé části textu zásadně podobné textu jeho rigorózní práce: Domnívá se, že v několika případech se v knize jedná o téměř doslovný přepis textu z jeho rigorózní práce, aniž by byl uveden zdroj.
2. Podobnost obou textů se vyskytuje „v nenáhodně velkém rozsahu“.

3. V konkrétní kapitole se objevuje „nadlimitně velká shoda“ ve volbě totožných zdrojů, respektive přímo citovaných pasáží z těchto zdrojů. Autoři v několika případech došli k téměř či zcela totožným překladům ze zahraniční literatury jako stěžovatel o tři roky dříve.

Dotčení autoři sdělili, že:

- s textem stěžovatele nepracovali, a plagiátorství popřeli;
- podobnost textu může být způsobena stejnou strukturou v teoretické části práce, která vychází ze stejných (citovaných) zdrojů;
- nakladatelství nevyžadovalo podle autorů žádné závazky ohledně publikační etiky;

Etická komise ČMPS konstatovala:

- Podle článku I. 4 Etického kodexu psychologické profese je odborná role psychologa vyjádřena profesionálním vztahem s kolegy a veřejností, který je založen mj. na čestnosti a vytváří tak dobrý základ pro důvěru, spolupráci a vzájemné učení.
- Citační a publikační etika je jedním z projevů takového vztahu. Její porušení – zvláště v podobě plagiátorství – je vnímáno o to citlivěji, že se velmi obtížně dokazuje.
- Obtížná dokazatelnost platí i v této konkrétní stížnosti stěžovatele vůči postupu autorů.

Etická komise ČMPS dospěla k závěru, že autorům knihy nelze porušení Etického kodexu prokázat. Lze jim však vytknout, že **postupovali nedůsledně při zpracování rešerše**, byť se sami hlásí k tomu, že navazují na světovou a českou literaturu. Kdyby jejich rešeršní činnost byla důkladná, mohli by zohlednit též elektronicky snadno dostupnou rigorózní práci, která vyšla dříve než jejich publikace.

Etická komise ČMPS si je vědoma, jak důležité je kultivovat celé publikační prostředí. Svůj obvyklý postup proto v tomto případě rozšíří a anonymizovanou verzi stížnosti včetně stanoviska uveřejní nejen ve Zpravodaji ČMPS, jak je běžné, ale zašle též jako podnět pro zlepšení praxe předním českým nakladatelstvím, která vydávají psychologickou literaturu.

Podnět týkající se porušení důstojnosti a práv člověka

Na EK se obrátila paní s dotazem na postup, který použila psycholožka při psychologickém vyšetření jejího manžela. Tento muž byl při výkonu svého zaměstnání dlouhodobě vystavován působení chemických látek, v důsledku toho trpěl narušením mozkových funkcí s psychiatrickými příznaky a tato nemoc z povolání omezovala jeho samostatnost.

Paní uvedla, že manžela vezla do 100 km vzdáleného místa, kam se měl dostavit na základě písemného pozvání a podrobit psychologickému a následně psychiatrickému vyšetření. Psycholožka měla rezolutně odmítnout její žádost, aby byla jako manželův opatrovník přítomna psychologickému vyšetření a mohla tak dohlédnout na podávání tekutin, léků či glukózy. Její manžel, který vzhledem k únavě související s onemocněním musí odpočívat, měl několikrát prosit psycholožku o přerušování či ukončení psychologického vyšetřování, což ale ona měla odmítnout a trvat na jeho pokračování. Po dlouhém psychologickém vyšetření ihned následovalo vyšetření na psychiatrii. Obě vyšetření trvala nepřetržitě 5 a ½ hodiny a aby je manžel vydržel, musel užít opakovaně lék předepisovaný při neurologických a psychiatrických onemocnění. Paní uvedla, že svého manžela vnímá jako čestného a silného člověka, sportovce se schopností odolávat extrémním podmínkám a nárokům a že i proto pro něj bylo velmi těžké čelit ponižování, které při psychologickém vyšetření zažil.

Vzhledem ke skutečnosti, že paní neuvedla jméno psycholožky, přijala EK její dopis jako podnět a k uvedenému zaujala následující obecné stanovisko:

Pokud by psycholog postupoval způsobem, který paní popsala, jednalo by se o porušení hodnot a zásad stanovených v první části Etického kodexu psychologické profese. Podle nich má psycholog zejména „**chránit, podporovat a mít v úctě život, zdraví, svobodu, čest, důstojnost a soukromí**“ všech lidí, neboť lidé jsou svobodní a jsou si **rovni v důstojnosti i**

právech. Popsaný postup by byl dále porušením ustanovení článku III. 2 Etického kodexu psychologické profese, podle kterého má psycholog **zodpovědnost za užití své moci**, zejména aktivně nahlíží podoby své moci a vlivu ve vztahu s klienty a dalšími stranami a užívá jich zodpovědně ve jménu výše uvedených hodnot a v rámci spolupráce se všemi zúčastněnými.

Dotaz na jednání odborníka v rámci diagnostiky firemní kultury (podnět)

Tazatelky žádaly o vyjádření k chování odborníka, který je podnikající osobou na základě živnostenského listu s popisem činnosti: Vzdělávací agentura - Pořádání kurzů v obchodních, komunikačních a manažerských dovednostech, Vzdělávání v PC gramotnosti v aplikacích MS Office. Dotyčný prováděl ve firmě, kde tazatelky pracují, dotazování zabývající se firemní kulturou. Toto dotazování se uskutečnilo na základě požadavku vedení firmy a bylo prováděno dotazníky (Belbinův test týmových rolí, Eysenckův test temperamentu a další), které vyplňovali zaměstnanci. Dotazníky byly anonymní, obsahovaly však údaje o pohlaví, věku a pracovním zařazení. Vzhledem k malému počtu zaměstnanců ve firmě nebylo obtížné některé respondenty identifikovat a na tuto skutečnost byl dotyčný odborník upozorněn. Vedení firmy i tento odborník respondenty ujistili, že vedení neobdrží dotazníky, ale pouze jejich vyhodnocení. Vzniklo podezření, že i přes toto ujištění byly dotazníky předány vedení firmy. Na dotaz, zdali tomu tak bylo, odpověděl dotyčný odborník kladně. Skutečnost, že dotyčný odborník nezajistil slíbenou anonymitu respondentů, považují tazatelky za neprofesionální a neetické jednání.

Etická komise ČMPS konstatovala, že:

- se zabývá pouze stížnostmi podanými na psychology. Jednání osob, které konají psychologickou činnost bez odpovídajícího odborného psychologického vzdělání, nebo osob, které se za psychology vydávají, se obecně považuje za neetické, případně protiprávní;
- podle klasifikace psychodiagnostických metod, která vychází z podmínek licenčních a autorských smluv a navazuje na standardy pro psychologické testování Americké psychologické asociace a Evropské federace psychologických asociací, může psychodiagnostické metody tzv. kategorie A užívat kromě psychologa i absolvent akreditovaného studijního oboru pedagogika, andragogika, personalistika a dalších příbuzných oborů po zaškolení pro jejich administraci, vyhodnocení a interpretaci v akreditovaném školicím a výcvikovém kurzu.
- pro užívání všech kategorií psychodiagnostických metod, tj. i metod kategorie A, však platí zejm. následující pravidla (1):
  - Účastník testování musí být předem obeznámit s tím, že bude testován.
  - Účastník testování musí být informován o tom, komu budou výsledky testování poskytnuty a musí s předáním výsledků souhlasit.
  - Účast na testování musí být dobrovolná.
  - Účastník má právo odmítnout psychologické testování.
  - Výsledky testování nesmí být bez svolení účastníka poskytnuty třetí straně.
  - Každý účastník testování má právo na stejné podmínky administrace daného testu.
  - Testovaná osoba má právo znát, jak bude nakládáno s výsledky testu.

Situace, kterou tazatelky ve svém dotazu popsaly, se týká vícestranného kontraktu: zadavatelem je firma, šetření provádí externista a dotazování jsou zaměstnanci. Výhrady, které proti postupu externisty tazatelky mají, se obracejí též k jejich firmě. S vědomím této skutečnosti Etická komise ČMPS doporučila několik možností, jak dále postupovat:

- Ohlásit neprofesionální chování odborníka na živnostenském úřadě příslušného magistrátu, který by se měl případem zabývat.

- Vstoupit do soudního sporu se zaměstnavatelem, případně zmíněným odborníkem pro nedodržení zásad ochrany osobních údajů.
- Příklad medializovat.

Připravili: Bohumila Baštecká, Hedvika Boukalová, Václav Holeček, Martina Hyžová a Ivana Slavíková

(1) Podrobněji jsou pravidla pro testování shrnuta např. v publikaci American Educational Research Association, American Psychological Association, National Council on Measurement in Education (*Standardy pro pedagogické a psychologické testování*), jejíž české vydání připravilo Testcentrum, Praha, 2001.